

ЛЕНІНСЬКА ТЕОРІЯ ВІДОБРАЖЕННЯ І СУЧАСНА МЕДИЦИНА (гносеологічні аспекти проблеми)

С. С. Гурвич, В. П. Петленко

Київський інститут фізичної культури

Як відомо, Ф. Енгельс вперше сформулював «велике основне питання всієї, особливо новітньої, філософії» — питання про відношення мислення до буття. В. І. Ленін, розвиваючи теорію пізнання, поставив перед наукою проблему відображення як об'єктивної властивості, притаманної всій матерії. «...У фундаменті самої будови матерії,— писав В. І. Ленін,— можна лише припускати існування здатності, схожої з відчуттям». І далі, у зв'язку з висловлюванням махіста Пірсона про те, що «нелогічно твердити, що вся матерія свідомо», В. І. Ленін зазначає: «...але логічно припустити, що вся матерія має властивість, по суті споріднену з відчуттям, властивість відображення»¹.

Питання про відображення як властивість усієї матерії вивчене ще недостатньо. Спеціально цьому питанню присвячена монографія акад. Т. Павлова, в якій вперше в марксистській філософії було дане цікаве і ґрунтовне трактування властивостей відображення².

Між тим потреба розвитку діалектико-матеріалістичної філософії і природознавства вимагає глибокого розроблення понять відображення, показу його взаємовідношень з іншими поняттями і категоріями марксистсько-ленінської філософії і всіх природничих наук, особливо з фізіологією і медициною.

Поняття відображення з необхідністю впливає з діалектико-матеріалістичного розуміння матерії і свідомості та є одним з найважливіших аргументів проти ідеалістичного і метафізичного тлумачення свідомості. Без визнання здатності відображення неможливо вирішити питання про закономірне виникнення свідомості, її відношення до матерії, а це значить, що матеріалізм завжди буде неповним, якщо він не включає в себе поняття відображення³.

Розробляючи фізіологічне вчення про вищу нервову діяльність, І. П. Павлов, на протилежність ідеалістичній інтроспективній психології, що розриває психічну і тілесну діяльність тварин і людини, підкреслював природну спорідненість усіх форм реакцій — від реакцій неживих предметів до вищих проявів нервової діяльності. «Для послідовного натураліста,— писав І. П. Павлов,— і у вищих тварин існує тільки одне: та чи інша зовнішня реакція тварини на явища зовнішнього світу. Нехай ця реакція надзвичайно складна в порівнянні з реакцією нижчої тварини і нескінченно складна в порівнянні з реакцією будь-якого мертвого предмета, але суть справи залишається такою ж»⁴.

¹ В. І. Ленін. «Матеріалізм і емпіріокритицизм». Твори, К., 1949, т. 14, стор. 77.

² Т. Павлов. Теория отражения. М., ИЛ, 1949.

³ В. В. Орлов. Особенности чувственного познания. Пермь, 1962, стр. 6—10.

⁴ И. П. Павлов. Полн. собр. трудов. т. III, кн. 1, стр. 65.

Швидке зростання техніки викликало застосування спеціальних складніших засобів автоматики і управління, а також розвиток математики, фізіології вищої нервової діяльності, психології і ряду інших наук, що й привело до появи нової теоретичної дисципліни — кібернетики, — науки про зв'язки і управління складними динамічними системами, про збереження і переробку інформації. Однією з найважливіших частин кібернетики є теорія інформації, яка досліджує закони передачі відомостей (інформації) всередині будь-яких систем. З точки зору теорії інформації, будь-який вплив одного тіла на інше може розглядатися як передача інформації, тобто відомостей про впливаюче тіло⁵.

Перед нами постає завдання з'ясувати, чи має теорія відображення пряме і безпосереднє відношення до біології, фізіології і теорії патології? Чи правомірний зв'язок основних питань біології і патології з основним питанням філософії, виходячи з того чи іншого розуміння властивостей відображення, притаманного всій матерії? Ми вважаємо, що таке питання не тільки правомірне, але й необхідне. Одне з основних питань біології і патології — це питання про співвідношення подразника (факторів середовища) і реагуючого субстрата (організму).

Особлива роль у розкритті ряду проблем реактивності живих систем належить Й. Мюллеру (1801—1858). Але Й. Мюллер прийшов до висновку, що якість відчуття визначається виключно специфікою реагуючого субстрату.

У книзі «Матеріалізм і емпіріокритицизм» В. І. Ленін писав: «В 1866 р. Л. Фейербах обрушився на Йогана Мюллера, знаменитого засновника новітньої фізіології, і залічив його «до фізіологічних ідеалістів». Ідеалізм цього фізіолога полягав у тому, що досліджуючи значення механізму наших органів чуття в їх відношенні до відчуттів, указуючи, наприклад, що відчуття світла виникає при різного роду діянні на око, — він схильний був виводити звідси заперечення того, що наші відчуття є образи об'єктивної реальності. Цю тенденцію однієї школи природодослідників до «фізіологічного ідеалізму», тобто до ідеалістичного тлумачення певних результатів фізіології, Л. Фейербах схопив надзвичайно влучно... Що ряд визначних фізіологів *гнув* у ті часи до ідеалізму і кантіанства, це так само безперечно, як безперечно й те, що ряд визначних фізиків *гне* в наш час до філософського ідеалізму... Ухил в сторону реакційної філософії, який виявився і в тому і в другому випадку у однієї школи природодослідників в одній галузі природознавства, є тимчасовий зигзаг, минулий хворобливий період в історії науки, хвороба росту, викликана більше всього *крутою ломкою* старих усталених понять»⁶.

В. І. Ленін підкреслював, що «...сьогоднішній «фізичний» ідеалізм так само, як вчорашній «фізіологічний» ідеалізм, означає тільки те, що одна школа природодослідників в одній галузі природознавства скотилась до реакційної філософії, не зумівши прямо і відразу піднятися від метафізичного матеріалізму до діалектичного матеріалізму»⁷.

Отже, суть фізіологічного ідеалізму полягає в ідеалістичному тлумаченні позитивних досягнень фізіології в галузі реагування; у перебільшенні залежності відчуттів від органів чуттів, що в свою чергу

⁵ Н. И. Жуков. Информация. Философский анализ информации — центральные понятия кибернетики. Минск, 1966.

⁶ В. І. Ленін. «Матеріалізм і емпіріокритицизм». Твори, К., 1949, т. 14, стор. 278—279.

⁷ В. І. Ленін. «Матеріалізм і емпіріокритицизм». Твори, К., 1949, т. 14, стор. 286—287.

приводило до суб'єктивного ідеалізму та агностичних висновків, за якими відчуття не є образом об'єктивної реальності; причиною появи фізіологічного ідеалізму була ломка старих, механістичних понять і невміння піднятися у трактуванні відображення і реагування живих систем взагалі від метафізичного матеріалізму до матеріалізму діалектичного.

У другій половині XIX ст. відкриття в фізиці і хімії дали можливість розглядати процеси, що здійснюються в організмі, з фізико-хімічної точки зору. Віталістичне уявлення під тиском нових фактів поступалося місцем новому матеріалістичному розумінню процесів у живому організмі. Проте механічне перенесення фізико-хімічних закономірностей на живий організм не могло вірно розкрити суть основних фізіологічних процесів. М. Є. Введенський писав: «Звичайно, матерія живого підкоряється — тим же законам, які встановлені й для мертвої матерії; але вона становить, крім того, такі складання, варіації і напрямки, про які не знають фізика і хімія принаймні в їх сучасному стані»⁸.

Метафізичність напряду мислення більшості фізіологів кінця XIX і початку XX ст. перешкоджала правильному поясненню основних властивостей живого — подразливості і збудливості.

Подразливість живої тканини настає лише тоді, коли застосований подразник досягає ступеня деякої інтенсивності. Такий подразник здатний викликати якісно новий стан живого субстрату (збудження) лише в тому випадку, коли він діє протягом деякого певного часу. Чим слабкіший подразник, тим тривалішим має бути його вплив, щоб виник ефект; чим сильніший подразник, тим менше треба часу для одержання того ж ефекту. Тут підтверджується одна з діалектичних закономірностей живого субстрату, яка згодом була виражена і математично: нова якість — збудження — виникає лише в результаті кількісних змін, які можуть мати різний вираз для різних живих утворень і при різному їх функціональному стані. Так у фізіології виникло поняття про поріг, як про ту межу, яку необхідно подолати подразнику, щоб настало збудження. Поняття порога не абсолютне, а відносне, оскільки сам реагуючий субстрат не є постійним.

Відображення завжди пов'язане з взаємодією. «В тому, що тіла перебувають у взаємному зв'язку, вже міститься те, що вони впливають одне на одне, і цей їх взаємний вплив одне на одне і є саме рух»⁹. Але визначення відображення просто як взаємодії або руху недостатнє, необхідно з'ясувати специфіку відображальної взаємодії і руху в живих системах. Вона полягає в *реактивній взаємодії*: зовнішній вплив реактивно переломлюється крізь призму внутрішніх процесів відображальної системи. У самому загальному вигляді властивість відображення живих систем можна визначити, як їх внутрішньо-реактивну властивість відтворювати вплив різних факторів середовища через специфіку своєї структури. Специфіка реагуючої структури визначає якісний рівень відображення. І тому характер впливаючого фактора по-різному позначиться в залежності від тих можливостей, які закладені в структурі реагуючої системи. Але й сама реагуюча система може перебувати в різному функціональному стані («Правило вихідного стану»), що впливатиме на результат реактивного відображення. *Властивість реактивності є найхарактернішою рисою відображення, яка дозволяє в ньому вбачати специфіку відображальної взає-*

⁸ Н. Е. Введенский. О современных течениях в физиологии. Избр. произв. М., 1952, стр. 560.

⁹ Ф. Энгельс. «Диалектика природы». К. Маркс і Ф. Энгельс, Твори, т. 20, стор. 367. Вид-во політ. літ. України, Київ, 1965.

модії і відображального руху. Істотним виразом специфіки біологічної форми руху матерії є особлива «відображальна діяльність живих систем». Жива система не може взаємодіяти з середовищем, якщо вона не має здатності відображення впливів середовища. Отже, відображальна здатність живих систем є особливого роду діяльність, якою визначаються всі інші особливості цих систем. Таким чином, узагальнюючою основою («Субстанцією», за Г. А. Югаєм), що визначає всі інші особливості, відношення живої системи, є «специфічно біологічна форма відображення — подразливість — здатність живих систем відповідати певною формою реакції на впливи середовища». Але помилка Г. А. Югая полягає в тому, що він ототожнює реакцію з реактивністю. Він пише: «Реакція живої системи є конкретний результат взаємодії між подразником і субстратом, між живою системою і впливами середовища. Реакція або реактивність є реалізована подразливість»¹⁰. Проте всяка реакція — це зовнішній вияв реактивності, що виступає в різних формах: подразливості, у формах нижчої і вищої нервової діяльності. Саме так питання ставлять В. А. Павлов¹¹, Є. В. Шорохова¹², А. І. Шуренкова¹³. Кожен біолог не стане твердити, що організм — «подразлива» система, але всі згодні з тим, що це — реактивна система. Щодо механізмів мозку І. П. Павлов писав про «тонку реактивність нервової системи», про «надзвичайну реактивність» центральної нервової системи, про те, що кора півкуль — «найреактивніша частина головного мозку». Стосовно до клітинно-молекулярного рівня, найчастіше вживають поняття подразливості. Про це писав Ф. Енгельс, говорячи про подразливість, як властивість білкових тіл, властивість протоплазми.

Ніхто тепер не заперечує фундаментальності властивості подразливості, що лежить в основі розвитку і ускладнення властивості відображення. Проте зводити безумовні рефлекси, тим більше інстинкти, не кажучи вже про умовнорефлекторну діяльність, до простого акту подразливості (за Г. А. Югаєм «рефлекторність подразливості»), ми вважаємо неправомірним. Вже Гегель писав про подразливість як вираз «органічної еластичності», як «здатність реагувати одночасно з рефлектуванням» і що «органічне явище може бути зрозуміле і визначене, або, якщо завгодно, пояснене... з боку подразливості»¹⁴. Але й тут йдеться про «основу», «фундамент» рефлексії, але ні в якому разі не про всі форми відображення. У дуже хорошій за зведенням матеріалів праці Г. І. Полякова розкрита еволюція «реактивності живих систем», і починає автор про еволюцію з аналізу подразливості і збудливості, закінчуючи рефлекторними механізмами мозку¹⁵.

Проблема співвідношення подразника і реагуючої системи розкриває причину активності живої системи. А. Н. Леонтьєв пише, що «процес відображення є результатом не впливу, а взаємодії, тобто результатом процесів, що йдуть наче назустріч один одному. Один з них є процес впливу об'єкта на живу систему, другий — активність са-

мої системи по відношенню до середовища — чутливість — реактивність організму до середовища. Організм реагує не тільки від середовища, а й на нього. «Відповіді», які залежать від середовища, мав на увазі самостійна сила реакції. Цікавими і оригінальними є думки П. К. Анохін, виступаючи за реактивність. Цікавими і оригінальними є думки П. В. Симонова¹⁹, який вивчає систем на дефіцит неспецифічно підвищеної реактивності.

Багатьма біологами вивчається стійкість живих систем. Системи мають властивість зберігати свої позиції реактивності. І. І. Шмаль-Гусман стосується реактивності від початкових форм до авторегулярного рівня. Зменшення реактивності, проте, усунення інстинктивної форми²³. Ніякої середини. Автономія зв'язку їх з середовищем їх більш тонку і точну в поступовому розвитку, що полягає в відношенні, наприклад, до середовища, але й у здатності реагувати на зміни середовища. Іх незалежності від середовища, ренційованому реактивності розв'язанням одно-

¹⁰ Г. А. Югай. Субстанциональный принцип организации живой системы. В сб.: Проблема целостности в современной биологии. М., 1968, стр. 11—12.

¹¹ В. А. Павлов. Раздражимость и формы ее проявления. М., 1954, стр. 7—8.

¹² Е. В. Шорохова. Проблема сознания в философии и естествознании. М., 1961, стр. 91—106.

¹³ А. И. Шуренкова. О некоторых закономерностях возникновения и развития нервной системы в свете марксистско-ленинской теории отражения. Труды СГМИ, т. XV, Душанбе, 1961, стр. 71—120.

¹⁴ Гегель. Соч., М., 1959, т. IV, стр. 143, 145.

¹⁵ Г. И. Поляков. Проблема происхождения рефлекторных механизмов мозга. М., 1964, стр. 101—206.

¹⁶ А. Н. Леонтьев. Филос., 1966, № 12, стр. 19—34.

¹⁷ Ж. Пиаже. Филос., 1966, № 12, стр. 19—34.

¹⁸ П. К. Анохин. Филос., 1966, № 12, стр. 19—34.

¹⁹ П. В. Симонов. М., 1964, стр. 207—222.

²⁰ Г. Н. Сорокин. 1968. Дефицит возбуждения. М., 1967.

²¹ Н. В. Лазарев. Конфер. по проблеме Розина. О неспецифической физиологии физической сопротивляемости.

²² И. И. Шмаль-Гусман. Булл. МОИП, 1964, № 1.

²³ И. И. Шмаль-Гусман. С. Сковорода.

мої системи по відношенню до впливаючого об'єкта»¹⁶. Подразливість — чутливість — психіка — це й є три основні етапи становлення реактивності організму, тобто вибіркового відношення (активності) організму до середовища. Як пише Ж. Піаже, «організм залежить не тільки від середовища; організм активно реагує на середовище і дає «відповіді», які залежать від його власної активності»¹⁷. Це ж положення мав на увазі Ф. Енгельс, коли писав, що організму «властива самостійна сила реагування», що всяка нова реакція опосередкована цією його реактивною силою. Про цю активність живих систем пише П. К. Анохін, виступаючи з теорією випереджаючого відображення»¹⁸. Цікавими і оригінальними гіпотезами останніх років у плані розглядуваного нами питання є гіпотеза «превентивного гальмування» П. В. Симонова¹⁹, гіпотеза Г. Н. Сорохтіна про «Реакції збудливих систем на дефіцит збудження»²⁰, гіпотеза Н. В. Лазарева про «стан неспецифічно підвищеної опірності» (СНПО) організму²¹.

Багатьма біологами, фізіологами, патологами було показано, що стійкість живих систем можна пояснити лише з позицій того, що ці системи мають властивість реактивно-приспосувального характеру, тобто з позицій реактивної (відображальної) здатності організмів. На думку І. І. Шмальгаузен, «стабільність особі поєднується з її приспосувальною реактивністю»²², а «еволюція форм реагування веде від початкових форм онтогенезу, що залежать від зовнішніх факторів, до авторегулярного розвитку і, нарешті, до все більшого ступеня автономності. Зменшення залежності від фізичних впливів не означає, проте, усунення індивідуальної пристосовності. Вона лише змінює свої форми»²³. Ніколи жодна система не може «цілком визначатися зсередини». Автономізація живих систем не означає усунення каналів зв'язку їх з середовищем, а вдосконалення цих реактивних зв'язків, їх більш тонку і точну диференціацію, ускладнення. «Справа не тільки в поступовому набутті незалежності організмів від змін середовища, що полягає в розвитку спеціальних регулюючих механізмів у відношенні, наприклад, до коливань температури, осмотичних та інших, але й у здатності живого організму відбирати з навколишнього середовища все більшу кількість різних подразників та відповідним чином реагувати на них»²⁴. Активність живих систем не в абсолютній їх незалежності від середовища, а в більш активному, тонкому і диференційованому реагуванні на його впливи. Тому більш правильним розв'язанням одного з основних питань біології буде не протиставляти

¹⁶ А. Н. Леонтьев. Понятие отражения и его значение для психологии. *Вопр. филос.*, 1966, № 12, стр. 53.

¹⁷ Ж. Піаже. Психология, междисциплинарные связи и система наук. *Вопр. филос.*, 1966, № 12, стр. 74.

¹⁸ П. К. Анохин. Биология и нейрофизиология условного рефлекса. М., 1963, стр. 19—34.

¹⁹ П. В. Симонов. Три фазы в реакциях организма на возрастающий стимул. М., 1964, стр. 207—225.

²⁰ Г. Н. Сорохтин. Реакции возбудимых систем на дефицит возбуждения. М., 1968. Дефицит возбуждения и раздражения. Труды ЦГУ, т. XIV, вып. 9. Петрозаводск, 1967.

²¹ Н. В. Лазарев. Проблема адаптации в современной медицине. Материалы конфер. по проблеме адаптации. Донецк, 1960, стр. 68—70. Н. В. Лазарев, М. А. Розин. О неспецифических приспособительных реакциях. В сб.: Вопросы цитологии и общей физиологии. М.—Л., 1960, стр. 145—146. М. А. Розин. Клетка и неспецифическая сопротивляемость организма. Л., 1967.

²² И. И. Шмальгаузен. Интеграция биологических систем и их саморегуляция. *Бюлл. МОИП, отд. биол.*, 1961, т. 66, вып. 2, стр. 118.

²³ И. И. Шмальгаузен. Факторы эволюции. М.—Л., 1946, стр. 342.

²⁴ С. Сковрон. Развитие теории эволюции. Варшава, 1965, стр. 258—259.

активність живих систем їх реактивності, як це робив М. О. Бернштейн, а виводити активність з реактивності.

Еволюція живих систем від реактивності на рівні різних форм подразливості до чутливості, вищої нервової діяльності — це й є еволюція активності організмів. Тим більш хибне твердження, де довільна активна діяльність протиставляється умовнорефлекторній; умовнорефлекторна діяльність як вища форма реактивності і є діяльність у вищому ступені активна. Свідомість людини не тільки відбиває світ, але й створює його. Ці слова В. І. Леніна показують вищий ступінь активності живих систем — свідомість, яку матеріалістична психологія пояснює з допомогою механізмів рефлекторного апарата. Протиставлення принципу активності рефлекторному принципу вже давно відкинута. Отже, активність — це вища форма реактивності. Звичайно, йдеться про свідомість людини, як активної творчої сили, а не про «свідомість» взагалі, або гегелівську «абсолютну ідею».

Діалектико-матеріалістичне розв'язання цього найважливішого питання біології і патології є визнання детермінованості всіх явищ реагування, де всі зовнішні впливи специфічно переломлюються через внутрішні реактивні властивості живих систем.

Діалектико-матеріалістичне розв'язання цього питання означає відображений характер усіх явищ реагування, де еволюція йшла від реактивності мало диференційованої до реактивності умовнорефлекторної, вищим етапом якої є психічне відображення на рівні свідомості людини. Відображальний характер реактивності означає вторинний характер і адекватність, що виступають у різних формах загальних (неспецифічних) і специфічних реакцій. Нарешті, питання про співвідношення подразника і реагуючого субстрату як найважливіше питання біології і патології дозволяє всю багатоманітність різних шкіл і напрямків у біологічних і медичних науках поділити на два основні напрямки — матеріалістичний і ідеалістичний залежно від того, як вони вирішують проблему реактивності.

Природно, що в свою чергу як матеріалістичні, так і ідеалістичні напрямки у медико-біологічних науках можуть бути дуже багатоманітні (метафізичні — діалектичні, суб'єктивно-ідеалістичні — об'єктивно-ідеалістичні), аж до еклектичних (або навіть софістичних). Оскільки принцип реактивності (рефлекторний принцип є лише його складовим елементом) і становить внутрішній зміст основного питання біології і патології, остільки він не тільки може, але й має бути покладений в основу побудови найбільш загальної теорії патології.

Найбільш загальна теорія патології є теорія активності живих систем, теорія різних форм біологічного відображення. Незважаючи на всю важливість рефлекторного принципу, він не має атрибута загальності, оскільки він відбиває лише етап нервової рецепції в еволюції живих систем. Принцип реактивності — це загальний принцип біологічних форм відображення, і оскільки складні живі системи, включаючи й людину, містять у своїй структурній ієрархії різні форми відображення (подразливість — чутливість — свідомість), тому тільки такий принцип може претендувати на методологічну основу теорії патології.

Яке ж місце принципу реактивності в сучасній медицині?

Швидкий ріст і диференціація медичної науки — незаперечний факт. Як і в усякій комплексній науці (а медицина — це близько 300 відносно самостійних наук), визначення її єдиної теорії і навіть предмету є нелегкою справою. Чи можлива єдина інтегративна теорія в такому комплексі наук? Чи не опинилась медицина у положенні короля Ліра, який пороздавав своє царство дочкам, а сам залишився лише з скіпетром та іменем короля? Чи потрібна медицині на сучасному

етапі її розвитку т
єдина точка зору на
ла б до уваги і ціл
науки (на стику со
сумнівну біологічну
перечному впливі на

Така єдина точ
відображення люди
відображення і зді
зору здоров'я і за
Медицину цікавлят
редовища і навіть
і переломлення цих
го організму. Отже
модії організму ли
б) біологічні резул
визначають теорію
ваючих факторів,
на які впливають і
ну теорію медици
стях норми і пато
патології — така і
дицини є насампе

А як же стої
цині? Найбільш т
визнаної загально
рити єдину теорію
дицини... Проте х
схильний сумніва
лись дійсно уніфі

Нам потрібна
на практиці і во
целюлярна патол

«Єдиної об'є
необхідність у її

Оскільки ос
дицині, лежить у
татів взаємодії
теорії медицини
ності перетворен
єдина теорія ме
на сучасної ме
це не її об'єкт
софський аналіз
на систему мет
такої загальної
ціонізму, цілісн
ності²⁷. Кожен
але при цьому
головне, основн
ності, як нам
загальнопатоло

²⁵ Г. Сельє

²⁶ Й. Харв

Клин. мед., 1964,

²⁷ В. П. Пе

етапі її розвитку така єдина теорія? Інакше кажучи, чи можлива єдина точка зору на предмет і теорію медицини, яка одночасно брала б до уваги і цілісність медицини, і її своєрідність як *пограничної науки* (на стику соціально-біологічної проблематики), і таку ж безсумнівну *біологічну* природу здоров'я і захворювань людей при незаперечному впливі на них соціальних факторів?

Така єдина точка зору можлива, і вона має впливати з цілісного відображення людини як об'єкта дослідження медичної науки, хоч це відображення і здійснюється під специфічним кутом зору — з точки зору здоров'я і захворювань, тощо, через *загальнобіологічну основу*. Медицину цікавлять не стільки фактори природного і соціального середовища і навіть не сама по собі людина як така, скільки *взаємодія і переломлення цих факторів через біологічні закономірності людського організму*. Отже, медицина вивчає: а) біологічні механізми взаємодії організму людини і середовища (природного і соціального) і б) біологічні *результати* цієї взаємодії. Глибинні, суттєві зв'язки, що визначають теорію медицини, слід шукати не стільки в природі впливаючих факторів, скільки у специфіці і природі самих живих систем, на які впливають ці фактори. Так, ми приходимо до висновку, що єдину теорію медицини слід шукати в загальнобіологічних закономірностях норми і патології, тобто в теорії патології, бо «яка ваша теорія патології — така і ваша медицина» (В. Ослер), оскільки «теорія медицини є насамперед теорія патології» (М. М. Амосов).

А як же стоїть справа з цією єдиною теорією в сучасній медицині? Найбільш типові думки з цього приводу: «Медицина досі не має визнаної загальної теорії» (О. Д. Сперанський, 1935). «Спроби створити єдину теорію завжди робили лікарі з моменту зародження медицини... Проте жодна з цих спроб не була повністю успішною, і я схильний сумніватися навіть у теоретичній можливості створення колись дійсно уніфікованої концепції медицини»²⁵.

Нам потрібна нова, об'єднуюча гіпотеза, яка була б застосовною на практиці і водночас була б такою ж зрозумілою, як свого часу целюлярна патологія»²⁶.

«Єдиної об'єднаної концепції здоров'я і захворювань у нас нема — необхідність у її створенні незаперечна» (Г. Енгель, 1965).

Оскільки основна лінія суттєвих відношень, досліджуваних у медицині, лежить у площині біологічних механізмів і біологічних результатів взаємодії людського організму і середовища, то основою єдиної теорії медицини може бути лише теорія, здатна розкрити закономірності перетворення нормальної життєдіяльності в патологічну. Отже, єдина теорія медицини є своєрідна єдина загальнопатологічна доктрина сучасної медицини. Філософія не створює спеціальних теорій, — це не її об'єкт — вона є лише «теорією створення теорій», тобто філософський аналіз може дати логічну модель такої теорії, спираючись на систему методологічних принципів. Найважливішими принципами такої загальнопатологічної доктрини можуть бути принципи: еволюціонізму, цілісності, структурності, причинності, динамізму і реактивності²⁷. Кожен з цих принципів може розкрити різні аспекти теорії, але при цьому необхідно знайти той *спільний принцип*, що визначає головне, основне, суттєве відношення. Чому ж саме *принцип реактивності*, як нам уявляється, й може бути покладений в основу єдиної загальнопатологічної доктрини сучасної медицини?

²⁵ Г. Селье. Очерки об адаптационном синдроме. М., 1960, стр. 190—191.

²⁶ И. Харват. Замечания о современном уровне медицинского исследования. Клин. мед., 1964, № 11, стр. 15.

²⁷ В. П. Петленко. Философские вопросы теории патологии. Л., 1968, кн. I.

Незважаючи на надзвичайно велику кількість різних гіпотез, припущень, здогадів, теорій, висловлених в історії медицини, незважаючи на те, що одні з них проіснували віки або десятиріччя, інші вмирили, по суті, не встигнувши народитися і зміцніти, — є одна провідна ідея, що проходить через всю історію медицини — ідея реактивності живого — ідея, що йде від *vivo diatesis* Гіпократів і Галена до наших днів. Нагадаємо чудові слова академіка О. О. Богомольця (1947), в яких він наче підвів підсумки своєї багатогранної творчої діяльності: «Основна проблема, якою характеризуються майже всі мої дослідження, — це проблема нормальної і патологічної реактивності»²⁸.

З точки зору досягнень сучасної науки, організм як жива система характеризується: а) генетичною детермінованістю, на основі якої здійснюється самовідтворюваність специфічних білків; цю властивість іноді називають генетичною реактивністю живих систем; б) здатністю на основі постійної самовідтворюваності білків зберігати морфо-фізіологічну структуру, її цілісність, гістотипові риси; в) здатністю через систему механізмів регуляції і саморегуляції, на підставі прямих і зворотних зв'язків активно пристосовуватися (адаптуватися) до середовища, його змін.

Отже, однією з найістотніших властивостей живого є властивість реактивності. Жива система є реактивна система. Ступінь пристосувальних можливостей живих систем і є вираз ступеня її реактивності. При найзагальнішому, філософському підході реактивність живого можна розглядати як особливу біологічну форму відображення, властиву всім рівням живих систем, починаючи з клітинно-молекулярного рівня (різні форми рефлекторних реакцій).

Сучасна медицина у певних межах може розширювати, звужувати або залишати без змін реактивність організму, впливаючи поки лише на різні фізіологічні механізми. Але справжню владу над організмом лікар одержить лише тоді, коли медицина управлятиме генетичним апаратом реактивності, своєрідним «генетичним потенціалом» організму. Тільки тоді медицина зможе керувати конституційними властивостями людини.

Ось чому загальнопатологічну доктрину сучасної медицини можна вважати доктриною реактивності живих систем. Теорія реактивності живих систем і є єдина теорія сучасної медицини.

Можуть сказати, що теорія реактивності надто «загальна» і «абстрактна» теорія. І з цим можна погодитися. Але саме цій вимозі й має відповідати єдина теорія сучасної медицини. Єдина теорія не може підміняти конкретні теорії, але й конкретні теорії не можуть суперечити загальній теорії. Загальні поняття повинні підкреслювати те спільне, що є у поведінці розглядуваних систем, відволікаючись від деталей, характерних для поведінки кожної конкретної системи окремо. Тому найбільшу складність при побудованні будь-якої теорії становить вибір необхідного рівня спільності або абстрагування. Поняття такої теорії має поширюватися на досить широке коло систем, і водночас вони мають дозволити нам прийти до висновків, що містять достатньо інформації для адекватного розуміння розглядуваного окремого питання. Такі основні філософські вимоги, яким має відповідати загальна теорія. Ми гадаємо, що саме цим вимогам і відповідає єдина загальнопатологічна доктрина сучасної медицини — доктрина реактивності живих систем, основана на загальнофілософській лєнінській теорії відображення.

²⁸ А. А. Богомолец. Избранные труды. К., 1958, т. 3, стр. 295.

ДО ПИТАННЯ ПРО І СИЛИ ВІ

Кафедра норм

При дослідженні труднощі, які виникають при вимірюванні гальмування процесу збудження, вимірювати його, то практично немає. Гальмування гальмування, виходячи з зв'язку з рефлексами, а слабість найпоширеніших швидкість утворення, Майоров [7]. Гальмівні функції ников [6] показують ренціювання в процесу. Дуже поширені валості дії гальмування про якого досягають підвищенні фізіологічної зала, що, починаючи з меж умовного від їх типологічного мовання при різниженні збудження знижується. До внутрішнього гальмування [2]. Видимо, цей онтогенетичного протягом першого [5, 8, 10].

Беручи до уваги силу внутрішнього застосування речовини, ми провадимо онтогенезу у сфері збудливості ко